

sada dreta', però no sempre és 'guardacantó' (BDLC XIII, 349) o 'pedra que serveix de fita' (AlcM), perquè sovint s'aplica també a una roca grossa de muntanya (Fornells, 1964: *æ billu d æn kærōc* que degué començar per ser *Es Billo de Quer-roig*; es *Billo de Bioncodrell*, Camps i Merc., *Folkl. Men. Pag.* II, 44).

¹ Bitlles fabricades amb motllo, a manera de canó cilíndric i estret, dada d'interès: *llo Corralet* és una cisterna, com un motllo de *birles*: hi posaven un canó *cànter* ['gerra'] a la clotxeta que feia», 1961. De la manca de dades en AlcM i en l'ALC sembla deduir-se que almenys avui el mot no s'usà a les Balears, potser substituït pel gallicisme *quilla*, que l'ALC posa a Lluçmajor. Però s'hi ha usat, car el *Damen* explicà bé el joc de *billes* donant-ne molts detalls (ll pot correspondre tant a *rl* com a *ill*), no sé si caduc per raons eufemístiques (cf. la substitució de *pardal* per *gorrió*, la de cast. *coger* a Amèrica i la del nostre *pitjar*), o per altres fets de plètorà semàntica: eiv. *birla* «retazo de tela», *bitlle* «rasgón, arrapiezo» (Pz. Cabrero). És el sentit que té el femení *bilbo* en el text provençal del S. xv, que cita el PSW. *Cast. birlo*, cf. la glossa de Seb. de Horozco, S. xvi, al proverbi «bola queda y *birlo* que ande»: «es pública voz y fama / --- / que jugándose en la cama, / no le pesaría a la dama / que el *birlo* siempre anduviese» (BRAE III, 418). — ² Tanmateix convindrà comprovar millor si no es tracta d'un *bèlit*, car avui a Colunga és «billarda». — ³ A Cabuèrniga més aviat sembla 'l'acte de tirar en aquesta forma': «el *birle* no les pintó nada bien», Fz. González, p. 95. — ⁴ Mistral, *TdF*, només coneix avui *biho* en el sentit de bèlit o bòlit («jeu du bâtonnet»), cast. *billarda*, possibilitat que no hem de descartar en el *Donat*, però és improbable que l'autor d'aquest es dignés anomenar un joc de criatures i molt menys conspicu, havent-hi el de bitlles. — ⁵ Si la grafia *bila* i *bilar* que hem vist més amunt en Llull, en la *Vida Marina* i en M. Vayreda, no és una errada o una grafia molt imperfecte (i la triple repetició daria entenenent que no ho és) aquesta variant seria confirmació inequívoca de que la base fou -DL- (> -L-) i no pas -DLI-. — ⁶ Cf. *Costumari de la Mancom.* II, s. v. En gascò pirinenc *billot* és 'garrot', 'gourdin' a la Vall d'Azun. — ⁷ Allí el -ill- del català central es pronuncia avui -yl-, de manera que diuen *banlle* per 'batlle' i així pronuncien *lez biyles*. — ⁸ Mot que Cristòfor Cardús defineix, acompanyant-lo d'un bon dibuix, «bloc de fusta en forma de con truncat, amb mànec en el seu cap més ample; s'adapta a un forat obert a la paret del rec que porta l'aigua des de la resclosa de la riera, i serveix per a donar i tancar l'aigua que va del rec als solcs oberts en els bancals dels horts».

BITLLET, del fr. *billet*, id., anteriorment *billette* f., alteració de *bulle*, *bullette*, 'document', pres del llatí *bulla*, pròpiament 'bola' però que també significava 'butlla, document enrotllat'. □ 1.ª doc.: 1629, *Ordi-*

nacions de la Univ. de Barcelona (AlcM).

No deu ser de data gaire diferent —qui sap si fins un poc anterior— la cançó popular del *Gallardo Mosso*: «veig vení una palometa --- que al bech portava el beure — y a las aletas el menjà / y a las potetas un *billet* ---» (Milà i Fo., *Romllo.*, 215, versió G, recollida a St. Joan de les Abadesses). Adaptat del francès amb *ill* en català central, amb *il* (= *ll*) a Menorca i amb *ll* a València¹ i Mallorca (AORBB VII, 20): «veu un des dos cotxers qui li presenta un *billet* ---», Ruiz i Pablo (*Nov. Menorq.*, 115), «havia fet passar davall la porta un *billet* escrit de grossa lletra femenina ---», Llorenç Riber (*I. d'Or* VI, 93).

El francès *billet* apareix el 1457, el femení *billette* el 1389, però ja degué ser anterior, com sigui que, a Anglaterra, el fr. *bille* (d'on l'angl. *bill*) i el baix llatí *billa*, llatinització del mot francès, apareixen almenys des de 1272. S'explica aquest retard en la documentació a França per ser un mot degut a contaminació, que els més instruits rebutjarien com a incorrecte, mentre que a Anglaterra no fóra gaire influent aquesta actitud, essent-hi el francès una llengua imperfectament dominada per la majoria de la gent. En francès la substitució de *bulle* per *bille* deu haver d'explicar-se perquè aquest mot en francès vol dir 'bola', i el ll. *bullā* reunia els sentits de 'bola' i 'document'. Cf. Spitzer, *ZFSL* XLV, qd. 4-5; Moll, AORBB I, 218 (REW, 1385).

DERIV.: *Bitlletada. Billetaire.*

¹ «Villet: villete», Sanelo, 139vb.

Bitllo-bitllo, V. *bitllar* *Billot*, V. *billā* *Bitó*, V. *bita* *Bitó* (ocell), V. *bisaroca* i veg. DCEC, s. v. *bitor* *Bitoc*, V. DCEC, s. v. *bitoque* *Bituminós*, V. *betum*

BITXAC, ocell semblant a un tord, dialectalment *vitrac*, fr. *vitreac*, bretó *gwitrak* o *bitrak*: tots ells són imitació aproximada del crit de l'ocell. *Bitxac* o més aviat *bitxacó*, arrel mestra d'un arbre, és un mot diferent, d'origen incert, potser relacionat amb el llatí VECTIS 'barra, alçaprem': encara que es podria imaginar un derivat *VECTIACULUM d'on sortís *bitxiàcol*, pronunciat *bitxacó*, es tracta només d'una dubtosa suposició. □ 1.ª doc.: *vitrac*, 1836, JMBover; *bitxac*, S. XIX, naturalistes i cançons populars; per a l'arrel mestra, princ. S. XX.

Bitxac és la forma més estesa del nom de l'ocell,¹ que se sent des del Nord del Principat fins al Migjorn valencià, no sense alguna variant menor. Per ex. en el Maestrat, on hi ha la *Cova Bitxac* en terme de Tírig (1961); *pitxac* a Lluçena (AlcM); Ant. Boscà = *cagamànecs*; a Elx, *bitzaquet*; Narcís Oller emprà una forma *bitxam*. Més diferent és ja la forma emprada a Mallorca, *vitrac*: Joaq. M. Bover en la llista de noms d'ocell que publicà en les seves *Not. de la Isla de Mall.* dona el nom mallorquí *vitrach* o *vitracó*, i abans un nom d'ocell «*bussach* o *bursach*» (que no apareix en altres fonts), sense dir si s'identifiquen (p. 19); segons AlcM es diu *brusac* als Llombards, ocell molt